

ΕΥΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1961 εἰς τὸ πρὸ τῆς θυρεατικῆς πεδιάδος ὑψούμενον ἀντίρρισμα τοῦ Πάρωνος «Ἑλληνικὸ» ἢ «Τειχιό», ὅπου τοποθετεῖται ὑπὸ μὲν τοῦ HEBERDEY¹ καὶ τοῦ LOLLING² ἢ *Θυρέα*, ὑπὸ δὲ τοῦ LEAKE³, τοῦ BOBLAYE⁴ καὶ τοῦ CURTIUS⁵ ἢ θυρεατικὴ κώμη *Ἀνθήνη* κατὰ Θουκυδίδην⁶ ἢ *Ἀθήνη* κατὰ Πausανίαν⁷ καὶ τῶν ROSS⁸ καὶ BURSIAN⁹ ἢ κώμη *Νηρίς*, ἀνευρέθη πλάξ ἑξ ὀπτῆς γῆς, ἣτις νῦν ἀπόκειται εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν Ἀστρους.

Αὕτη, κυκλοτεροῦς ἄλλοτε καὶ νῦν τριγωνικοῦ περίπου σχήματος, στερουμένη τοῦ ἡμίσσεος περίπου αὐτῆς, φέρει ἐντὸς πλασίου μήκους 7.5 καὶ ὕψους 2.5 ἑκατ. μ. τὴν ἐπιγραφὴν (τὰ γράμματα πρόστυπα):

Η Α Τ Α Υ Θ
Ι Ο Ι Ο Μ Α Δ

Ἡ δωρικὴ διάλεκτος ἐπιβάλλουσα τὴν ἀνάγνωσιν *Εῦατᾶν* (γεν. πληθ.) καὶ ὅχι *Εῦάταν* δικαιολογεῖται οἰκοθεν, δοθέντος ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὴν θυρεᾶτιν γῆν, περὶ τὴν κτῆσιν τῆς ὁποίας οἱ Σπαρτιᾶται ἀπεδύθησαν εἰς ἀγῶνας σκληροῦς καὶ μακροῦς πρὸς τοὺς Ἀργεῖους, θεσπίσαντες μάλιστα καὶ τὰς γυμνο-

παιδίας μετὰ τὴν περίφημον μάχην τῶν ἑξακοσίων λογάδων¹⁰.

Εῦάτας ἀσφαλῶς σημαίνει τὸν κάτοικον τῆς Εῦας, ἣτις ἐμνημονεύετο ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου¹¹ καὶ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Πausανίου¹² *μεγίστη τῶν κωμῶν*, ἡ δὲ λέξις *δαμόσιοι*, συμφῶνως πρὸς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἀργους¹³, ἀναφέρεται εἰς τοὺς κέραμους.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐπιγραφῆς κατὰ ταῦτα εἶναι:

Ε ὁ α τ ὦ ν

Δημόσιοι (κέραμοι)

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπομένως ἀναφέρεται εἰς κέραμους τοῦ κοινοῦ τῆς κώμης, οἵτινες ἢ εἶχον κατασκευασθῇ ἐπιτοπίως ἢ εἶχον ἀλλαχόθεν μετενεχθῇ καὶ σφραγισθῇ πρὸς ἀποφυγὴν ἰδιοποιήσεως αὐτῶν.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς ὁ τρόπος γραφῆς, ἀρχαιότατος πάντων τῶν ἄλλων, δὲν συνιστᾷ ἀπόδειξιν τοῦ παλαιοῦ αὐτῆς, δοθέντος ὅτι ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους¹⁴, ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ παρατηρουμένη ἐξέλιξις τῶν γραμμάτων, ἡ κυριογράφησις τοῦ Ε ὡς Θ καὶ τοῦ Σ ὡς Ξ θέτουσι ταύτην κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

Ἡ ἀξία τῆς ἐπιγραφῆς τυγχάνει μεγάλῃ. Παρ' αὐτῆς τὸ πρῶτον πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ κάτοικος τῆς ἀκμαζούσης κατὰ τοὺς χρόνους

¹ Die Reisen des Paus. in Griech., 51.

² Hell. Land. Topogr., 166.

³ Tr. in the Mor. II, 494. Peloponnesiaca, 296.

⁴ Recherches Geogr., 66.

⁵ Peloponnesos, 382.

⁶ V 41,2.

⁷ II 38,6.

⁸ Reisen und Reis., 171.

⁹ Geogr. von Griech., 70. Περὶ τῶν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῶν κωμῶν διαφόρων γνώμων πρβλ. καὶ HITZIG - BLÜMNER, Paus. Besch. von Griech. II, 656 καὶ FRAZER, Paus. Descr. of Gr. III, 308.

¹⁰ Ἡ εἰς τὸ ἀργεῖον «κενεάριον» ταύτης ἀναφερομένη πρό τινων ἐτῶν ἀνευρεθεῖσα ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀργους ἀνεκοινώθη μερικῶς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ (ΠΑΕ 1950, σ. 237).

¹¹ F. JACOBY, Die Fr. Gr. Historiker 60. ΣΤΕΦ. BYZANTIOS ἐν λ.

¹² II 38, 6.

¹³ IG IV 542, 543 κ.τ.λ. Πρβλ. καὶ Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ Τὰ ὄλικα δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, Μέρος Α', σ. 114, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία περὶ τοῦ ὄρου.

¹⁴ IG IV 549.

τοῦ Πανσανίου κόμης *Εὔας* ὀνομάζεται *Εῦδας* κατ' ἀναλογίαν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐθνικῶν διὰ τῆς παραγωγικῆς καταλήξεως -άτας (ἀττ. -άτης: οἶον Τεγέα - Τεγεάτης) καὶ οὐχὶ *Εὐαῖος*, ὥς παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ.

Ἀποτελεῖ ἐπίσης τὴν πρώτην ἐπιγραφὴν τὴν μνημονεύουσαν τῆς κόμης *Εὔας*, τὴν ὑπαρξίν καὶ τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας μέχρι τοῦδε μόνον παρὰ τοῦ Πανσανίου¹ καὶ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἐγνωρίζομεν, καθ' ὅσον πάντα τὰ ἐνεπίγραφα μνημεῖα τὰ ἐν τῇ νῦν Μονῇ Λουκοῦς² ἀνευρεθέντα καὶ εἰς τοὺς ἑλληνορρωμαϊκοὺς χρόνους ἀνήκοντα οὐδαμοῦ ἀναφέρουσι τῆς κόμης τὸ ὄνομα.

Ἰδιάζουσιν ἔτι σημασίαν ἐνέχει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εὐρέθη εἰς τόπον, ὅπου κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐτοποθετεῖτο ἡ Θυρέα ἢ ἡ Ἀνθήνη ἢ ἡ Νηρίς³. Τοῦτο ἀσφαλῶς σημαίνει ὅτι ὁ τόπος «Ἑλληνικὸς» ἢ «Τειχιδὸς» ἀπετέλει τὴν ἀρχικὴν θέσιν τῆς κόμης *Εὔας*⁴, ἣτις βραδύτερον ἐξετάθη εἰς τὸν παρὰ τὴν Μονὴν Λουκοῦς χώρον, συνδεόμενον μετὰ τοῦ «Ἑλληνικοῦ» διὰ χαράδρας, καλουμένης «Λεκάνια» καὶ ἀπέχοντα αὐτοῦ ὀλιγώτερον τῆς ὥρας διὰ πεζοποροῦντα. Ταύτην ὁ ROSS θὰ ὠρίζε κατὰ τὴν νοτίαν τῆς Ζαβίτσης κλιτύν⁵. Σημειωτέον ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουσι τείχη τοῦ 5ου ἢ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Ὡς πρὸς τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως *Εῦα*, θεωρηθεῖς ὑπὸ τινων καὶ ἐβραϊκῆς καὶ ἀγαγούσης

¹ II 38, 6.

² Ὅπου ὁ PHILIPPSON (RE VI 817) τοποθετεῖ τὸ ἱερὸν τοῦ Πολεμοκράτους (τὴν δὲ κόμην εἰς τὴν θέσιν «Σπηλιές» — νῦν Κάτω Δολιανιά καὶ ἄλλοτε Καλύβια Δολιανίτικα—) καὶ ὁ HEBERDEY (HITZIG-BLÜMNER, ἔ.δ.) ὁρίζει τὴν Ἀνθήνην (ΘΟΥΚΥΔ. V 41, 2. ΠΑΥΣ. II 38, 6. ΣΤΕΦ. Ο BYZANT. ἐν λ. ΑΡΠΟΚΡΑΤ. ἐν λ. PLIN. N. H. IV 16).

³ ΠΑΥΣ. II 38, 6.— STAT. Theb. IV 46.— Κατὰ τὸν LOLLING (Hell. Land., 166) καὶ τὸν HEBERDEY (Die Reisen des Paus. in Griech., 58) αὕτη ἔκειτο εἰς τὸ παρὰ τὸ Σεροκάμπι τοῦ Ἀγίου Πέτρου «Κάστρο τῆς Ὠρηᾶς».

⁴ Ἀποδεικνυομένης οὕτω οὐχὶ ὀρθῆς τῆς γνώμης τοῦ CURTIUS (ἔ.δ. 383) καὶ τοῦ HEBERDEY (ἔ.δ. 53) τοποθετούντων ταύτην κατὰ τὸν Ἅγιον Πέτρον καὶ τῶν BURSIA (ἔ.δ. 70) καὶ LOLLING (ἔ.δ. 166) καὶ PHILIPPSON (ἔ.δ.) ἐν τῇ θέσει «Σπηλιές», ὅπου οἱ LBAKE (Mog. II 466 καὶ ἐν συνεχ.) καὶ ROSS (ἔ.δ. 161) τὴν Θυρέαν.

⁵ Βλ. FRAZER, ἔ.δ.

τούτους εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ κόμη ἀπετέλεσε τόπον ἐγκαταστάσεως Ἑβραίων (!), πρὸ τῆς ἀνευρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς ἐθεωροῦμεν πεπλανημένην τὴν ἀντίληψιν, καθ' ἣν ἡ λέξις προῆλθεν ἐκ τῶν ἐπιφωνήσεων τῶν βακχευόντων *Εῦα*, *Εὐοῖ*, *Εὐάν*, δεδομένου ὅτι ἐπιστεύομεν ὅτι τὰ περὶ τοῦ ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ ὄρους τοῦ ἔχοντος τὸ αὐτὸ ὄνομα λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πανσανίου⁶ ἐπεξετάθησαν ἀσφαλῶς εἰς τὴν Κυνουριακὴν κόμην καὶ εἰς τοῦτο προφανῶς ὀφείλεται τὸ ὅτι αὕτη περισπάται κατὰ τοὺς κώδικας Reh-digeranus καὶ Vossianus, ὥς τὸ βακχικὸν ἐπιφώνημα *Εῦα*, ἐν ᾧ ὁ κώδιξ Aldinus θεωρεῖ τὴν λήγουσαν αὐτῆς μακράν.

Ἐπειδὴ δὲ

Α'. τὸ «Ἑλληνικόν», ὅπου ἀνευρέθη ἡ ἐπιγραφὴ, ἀντρείσμα ὄν τοῦ Πάρωνος, τυγχάνει τόπος λίαν ὑγιεινὸς διὰ τὸ ἐξόχως ξηρὸν κλίμα του

Β'. ἐν τῇ κόμῃ *Εῦα* ὑπῆρχε κατὰ τὸν Πανσανίαν ἱερὸν τοῦ διασήμου τῆς ἀρχαιότητος ἱατροῦ Πολεμοκράτους⁷

Γ'. ἐν τῇ Μονῇ Λουκοῦς ἀνευρέθη ἀπόσπασμα ἀναφερομένης εἰς τὸν Πολυδευκίωνα ἐπιγραφῆς τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ὅστις κατὰ Φιλόστρατον⁸: *εἰκόνας... ἀνέτιθει σφῶν* (τῶν φίλων τοῦτέστιν αὐτοῦ Πολυδευκίωνος, Μέμνονος καὶ Ἀχιλλέως) *θηρώντων καὶ τεθηρακόντων... τὰς μὲν θρῦμοις τὰς δ' ἐπ' ἀγροῖς, τὰς δὲ πρὸς πηγαῖς, τὰς δὲ ὑπὸ σκιαῖς πλατάνων...*, κατελήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ περιφέρεια αὕτη θὰ ἦτο περίφημος διὰ τὸ ὑγιεινὸν τοῦ κλίματός της καὶ τὸ ὄνομά της θὰ ἔδει νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν λέξιν Ἡβη.

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω ὁμως ἐπιγραφὴν τὸ πρόβλημα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται. Καθ' ἡμᾶς ὁ λόγος τῆς βακχικῆς ρίζης τῆς λέξεως, ἐὰν ὄντως οὕτω συμβαίῃ, δέον νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι:

⁶ IV 31, 4: ... Τὸ δὲ ὄνομα γενέσθαι τῷ ὄρει φασὶ Βακχικόν τι ἐπίφθεγμα εὐοῖ Διονύσου πρῶτον ἐνταῦθα αὐτοῦ τε εἰπόντος καὶ τῶν ὁμοῦ τῷ Διονύσῳ γυναικῶν.

⁷ II 36, 6: ... τρίτη δὲ *Εῦα*, μεγίστη τῶν κομῶν καὶ ἱερὸν τοῦ Πολεμοκράτους ἐστὶν ἐν ταύτῃ. Ὁ δὲ Πολεμοκράτης ἐστὶ καὶ οὗτος Μαχάωνος υἱός, ἀδελφός δὲ Ἀλεξήνορος, καὶ ἰᾶται τοὺς ταύτη καὶ τιμὰς παρὰ τῶν προσοίκων ἔχει.

⁸ Βίοι Σοφιστῶν II 66, 25.

- Α'. Κυρία ἐργασία τῶν Εὐατῶν ἦτο ἡ καλλιέργεια τῆς ἀμπέλου. Τοῦτο δὲν ἀποκλείεται, καθ' ὅσον καὶ σήμερον δυτικώτερον τοῦ «Ἑλληνικοῦ» ὑπάρχουσιν ἀμπελώνες ἐκλεκτοί, ἀσφαλῶς δὲ εἰς τὴν κἀτωθι αὐτοῦ ἀπλουμένην θυρεατικὴν πεδιάδα θὰ ἐκαλλιεργεῖτο ἡ ἀμπελος καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους — τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ἀνάγλυφον τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἐν Λουκοῦ εὐρεθέν, εἰκονίζον ἄνδρα κρατοῦντα διὰ τῆς χειρὸς σταφυλήν—, ὡς κατὰ τοὺς νεωτέρους, καίτοι ὁ Παυσανίας χαρακτηρίζει τὴν γῆν ταύτην ἀγαθὴν ὡς πρὸς τὸ *τρέφειν δένδρα, εἰλαίας μάλιστα*¹, τόποι δὲ ὀνομαστοὶ διὰ τοὺς ἀμπελωνάς των δὲν ἐπηρεάσθησαν ὀνοματικῶς ἐκ τούτων καὶ
- Β'. Ἡ ἰδρυσις τῆς Εὔας συνέπεσε πρὸς τὴν ἐμφάνισιν ἐν Ἀρκαδίᾳ — τοῦτο τυγχάνει πιθανώτερον — τῆς λατρείας τοῦ Βάχου, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ὀνομάσθη ἡ κώμη ἐκ τῶν ἐπιφωνήσεων τῶν πιστῶν του κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν ὀνομασίαν δια-

φόρων χωρίων ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν Ἀγίων πρὸς τιμὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅτε οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἦλθον εἰς πρῶτην μετ' αὐτοῦ ἐπαφήν.

Λαμβανομένης ὁμως ὑπ' ὅψιν τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως ἀπὸ τοῦ «Ἑλληνικοῦ» πηγαίου ὕδατος καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς καταδεικνύουσιν αἱ ἐκεῖ διατηρούμεναι μέχρι σήμερον μεγάλαι πιθοειδεῖς δεξαμεναὶ διὰ τὴν συλλογὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων καὶ τῆς συνεπειᾶς ταύτης μεγίστης τοῦ κλίματος ξηρότητος, μᾶλλον πιθανωτέρα φαίνεται ἡ παραγωγή τοῦ ὀνόματος τῆς κώμης ἐκ θέματος ευ—, προελθόντος καθ' ἑτεροίωσιν ἐκ τοῦ αυ— (ρίζα αF—), ἔξ οὔ καὶ τὸ ρῆμα εὔω (φλογίζω, ξηραίνω). Τὸ ἐκ τούτου παραγόμενον ὄνομα εὔστρα ἐσήμαινε τὸν τόπον, ὅπου περιέφλεγον οἱ ἀρχαῖοι τοὺς χοίρους ἢ τὸν περικεκαυμένον στάχυν, ὁ Εὐρος δέ, σημαίνων τὸν νοτιοανατολικὸν ἄνεμον (πράγματι οὗτος κυριαρχεῖ τῶν λοιπῶν εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος τόπον), ἀποδίδεται διὰ τὴν ξηραντικὴν αὐτοῦ ιδιότητα ὑπὸ τοῦ CURTIUS εἰς τὴν αὐτὴν ρίζαν.

Εὔα, ἄρα, σημαίνει τόπον ξηρόν.

¹ II 38, 4.